

A'şâ ve Kasîde-i Dâliyye

Yrd.Doç.Dr.İbrahim YILMAZ*

Eski Arap şâirlerindedir. Gözlerindeki görme zayıflığı nedeniyle A'şâ (bulanık gören) lakabını almış olan Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel el-Bekrî (öl.7/629 (?), 565 yılında Yemâme'nin Menfûha vahasında küçük bir köy olan Dürnâ'da dünyaya gelmiştir¹. Necd şâirlerindedir².

Câhiliyye döneminde bir kısmı da İslâm'dan sonra yaşamış olan yirmi kadar şair, bu sıfatla birlikte kabilelerine nisbet edilerek anılmıştır. En meşhurları, yukarıda zikrettiğimiz Mu'allaka şairlerinden sayılan A'şâ Meymûn b. Kays ile el-A'şâ Hemdân'dır³. Ebû Ubeyde, A'şâ'yı Mu'allaka sahipleri içerisinde

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dill ve Belâgatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş'aril-'Arab*, nşr. 'Alî Fâ'ûr, Beyrut 1406/1986, s.89-90; İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü fuhûlî's-su'arâ*, nşr. M. Muhammed Şâkir, Kahire 1953, I, 40, 52, 65-67; İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve's-su'arâ*, nşr. A. Muhammed Şâkir, Mısır 1966-67, I, 257; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *K. el-Egânî*, Beyrut 1962, IX, 108-129; el-Merzûbânî, *Mu'cemu's-su'arâ*, nşr. F. Krenkow, Kahire 1354, s.401-402; 'Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetül-'edeb*, nşr. 'Abdüsselâm M. Hârûn, Kahire 1989, I, 175-178; Tural, Hüseyn, *İbnu's-Sîd al-Batayavsî ve Kitâbu'l-Hulal fi şarh abyât'il-Cumal*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1978, 16; Cheikho, Louis, *Şu'arâ'ün-Nasrâniyye*, Beyrut 1890, I, 357-399; Mehmed Fehmi, *Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye*, İstanbul 1332, s.886-923; Brockelmann, C., *GAL*, Leiden 1943, I, 31; a. mlf., *GAL Suppl.*, Leiden, 1938, I, 64-67; Tâhâ Hüseyn, *Fî'l-Edebî'l-Câhilî*, Kahire 1947, s.256-267; Sezgin, Fuad, *GAS*, Leiden 1969, II, 130-132; Şevki Dayf, *Târîhu'l-'edebî'l-'Arabî I*, Kahire 1960, 333-365; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut 1969, VII, 341; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-'edebî'l-'Arabî*, Beyrut 1965, I, 221-228; Blachere, Régis, *Târîhu'l-'edebî'l-'Arabî*, trc. İbrâhîm el-Kilânî, Dimaşk 1984, s.355-359; Fu'âd Efrâm el-Büstânî, "el-A'şâ ve'l-İslâm", *Meşrik*, XXXII, Beyrut 1932, s.763-771; K.A. Fariq, "Pre-Islamic Arabic Poetry and Poets", *Studies in Islam*, I/4, New Delhi 1967, s.213-216; 'Abdülazîz el-Mânî, "Kasidetâ el-A'şâ'l-İslâmiyyeteyn", *Buhûsü Külliyyet'l-lugati'l-'Arabîyye II*, Mekke 1404-1405, s.79-95; A. Hafner, "A'şâ", *IA*, I, 694-695; Tülücü, Süleyman, "A'şâ Meymûn b. Kays", *DIA*, III, 544-545.

² Mehmed Fehmi, s.886.

³ Öteki A'şâ'lardan bazıları ise şunlardır: A'şâ Benî Esed veya A'şâ b. Bücre diye bilinen Câhiliyye devri recez şairi Kays b. Bücre b. Kays; yine Câhiliyye devri şairlerinden hicretten yirmi iki yıl kadar önce ölen A'şâ Benî Nehşel Esved b. Ya'fur; mersiye şairlerinden A'şâ Bâhile diye meşhur olan Ebû Kuhfân Âmir b. Hâris b. Riyâh (I/VII. yy.); Muhadramûn'dan olduğu söylenmekle beraber

zikreder⁴.

Kaynaklarda, çocukluk ve gençlik dönemlerine ait fazla bir bilgi mevcut değildir. İleride temas edileceği üzere, engin bir zekâya, müşahede ve ifade gücüne sahip olduğu, küçük yaşlardan itibaren bu unsurları iyi bir şekilde kullandığı, bize kadar gelen şiirlerinden anlaşılmaktadır. Sannâcetü'l-'Arab (Arabın güzel şiir söyleyeni) denilmiştir. Sesi çok güzel, şiirleri ahenkli, akıcı ve parlak olduğundan dolayı 'Arap çenkçisi' anlamında bu sıfat ile nitelendirildiğini iddia edenlerin yanı sıra⁵, İbn Kuteybe gibi, 'sanc' kelimesini ilk defa şiirinde zikretmesinden dolayı bu lakabı aldığını söyleyenler de vardır⁶.

Şairler fıtratları itibarıyla çok gezmeyi, çok yerler görmeyi, ufuklarını alabildiğince genişletmeyi severler ve bunları şiirlerinde malzeme olarak kullanırlar. Her Arap şâiri gibi o da, gezmiş, görmüş ve bunları şiirine yansıtmıştır. Mezopotamya'yı, Suriye ve Arap Yarımadası'nı birkaç defa dolaşmış, hatta Habeşistan'a kadar gitmiştir. Binaenaleyh A. Haffner'in de dediği gibi, İmru'u'l-Kays (öl. m.540) ile A'sâ, eski Arabistan'ın en çok seyahat etmiş ve bu yüzden fikirlerinin dairesini genişletmiş şâirlerdir⁷.

Hız.Peygamber'in huzurunda bir urecize okuduğu için ashaptan sayılan A'sâ Beni Hirmâz veya A'sâ Mâzin diye meşhur Abdullah b. A'ver (I/VII. yy.)'dir (bk. Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul 1305/1887, "a'sâ" md.; el-Âmidî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, nşr. F. Krenkow, Beyrut, 1402/1982, s.12-20; Sezgin, Fuat, *GAS*, II, 186-187; Abdülvehhâb es-Sâbüni, *Şu'arâ' ve devâvin*, Beyrut 1978, s.47-50; Kılıç, Hulusi, "A'sâ (Yirmi kadar Arap şairinin lakabı)", *DİA*, II, 544).

⁴ *Cemheretü eş'ârü'l-'Arab*, s.8; İbn Reşik, *el-Umde*, nşr. M. Muhyiddin 'Abdülhamîd, Kahire 1972, I, 96; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî I*, s.176. Mu'allakalarda şâirlerin isimleri, sıralanışı ve haklarında geniş bilgi için bk. Tülücü, Süleyman, *Mu'allakât ve Şairleri Üzerinde İncelemeler*, (Seminer çalışması II), Erzurum 1979; a.mlf., *Mu'allakât, Şerh ve Baskıları Tercümelere, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (sayı: 6), Erzurum 1986, s.253-265; a. mlf., *Mu'allakatta "Nesib"*, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXIV-XXX (1986) ayrı basım, s.429-440.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut 1388/1968, II, 311; *Hizânetü'l-edeb*, I, 176; Mehmed Fehmi, s.886; Tülücü, Süleyman, "A'sâ Meymûn b. Kays", *DİA*, III, 544-545.

⁶ *eş-Şîr ve's-su'arâ'*, I, 258.

⁷ Haffner, A., "A'sâ", *IA*, I, 694-695.

Bu seyahatleri sırasında Hire Meliki İyâs b. Kabîsa et-Ta'î⁸, Hadramût'ta Kays b. Ma'dikerib⁹, Yemârne Meliki Hevze b. 'Alî el-Hanefî¹⁰, Hire Meliki en-Nu'mân b. el-Münzir'in kardeşi el-Esved b. el-Münzir el-Lahmî¹¹ ve daha pek çok ünlü kimseler için kasideler söylemiş ve ihsanlarına nail olmuştur. Aynı maksatla İran hükümdarını ziyaret etmiş, bu yüzden şitirlerinde az da olsa Farsça kelimeler yer almıştır¹².

Mesela o, Yemen emirlerinden biri olan Selâme Zû Fâ'îş b. Yezîd b. Mürre el-Hımyerî¹³'i ziyaret etmek için kapısına gider, biraz bekletilir, içeri alındıktan sonra şu medihde bulunur (Münserih):

إِنَّ مَحَلًّا وَإِنَّ مُرْتَحَلًا وَإِنَّ فِي السَّفَرِ مَا مَضَى مَهَلًا
 اسْتَأْذَرَ اللَّهُ بِالْوَفَاءِ وَيَأْتِ عَدْلٍ وَوَلَّى الْمَلَامَةَ الرَّجُلَا
 وَالْأَرْضُ حَمَالَةٌ لِمَا حَمَلَ اللَّهُ وَمَا إِنْ تَرَدُّ مَا فَعَلَا
 قَلْدُنْكَ الشَّعْرَ يَا سَلَامَةَ ذَا ۙ نَفْضَالٍ وَالشَّيْءُ حَيْثُمَا جُعِلَا
 وَالشَّعْرُ يَنْتَزِلُ الْكَرِيمَ كَمَا أَنَّهُ تَنْزِيلَ رَعْدِ السَّحَابَةِ السَّبَلَا

Konakla ve göç,

Gidilecek yer için az bir zaman.

Allah, sadakat ve adaleti kendine,

Kötülüğü insanlara bıraktı.

⁸Bk. A'sâ, *Divânü'l-A'sâ el-Kebîr*, nşr. M. Muhammed Hüseyin, Mısır 1950, s. 162-169.

⁹*Divânü'l-A'sâ el-Kebîr*, s. 15-26, 27-33; 34-44; 45-54.

¹⁰*Divânü'l-A'sâ el-Kebîr*, s. 65-67, 89-92, 93-100, 101-111.

¹¹*Divânü'l-A'sâ el-Kebîr*, s. 2-14.

¹²*eş-Şîr ve's-Şu'arâ*, I, 258.

¹³Selâme Zû Fâ'îş hakkında geniş bilgi için bk. *Divânü'l-A'sâ el-Kebîr*, (neşreden in açıklaması) s. 68.

Yer hammaldır Allah'ın yüklediğine,
Red etmeksizsin.

Şiirim senin boynun için gerdanlık
Ey faziletli Selâme! Kıymetlenir eşya nisbetine göre.

Şiir kerîmleri de alçaltır,
Gök gürlemesinin yağmuru alçalttığı gibi¹⁴.

R. Geyer, A'şâ'nın Sa'leb (ö1.291/904) tarafından rivayet edilen Escorial nushasını *es-Subhu'l-münîr fi ş'ri Ebî Basîr* adıyla Londra'da 1928 yılında neşretmiştir¹⁵. Ayrıca M. Muhammed Hüseyin'in şerhiyle *Dîvânü'l-A'şâ el-Kebîr* (Kahire 1950) ve (Beyrut'ta 1960, 1968) neşredilmiştir. Daha sonra Kâmil Süleyman'ın başkanlığındaki bir heyet tarafından yeni bir neşri daha *Dîvânü'l-A'şâ*, (Beyrut 1985) yapılmıştır. *el-Mu'allakâtü't-tis'* veya *el-Mû'allakâtü'l-aşr* adıyla yayımlanan eserlerde onun mu'allakası da vardır¹⁶.

* * * *

A'şâ, Câhliyye devri Arap kasidelerinin klasik formunu aynen muhafaza etmiştir. Ancak zaman zaman nesib kısmını uzatmıştır. Öte yandan daha çok şarkı formunda kullanılan kısa bahirleri benimsemiş olduğu görülmektedir.

Kendisinden, daha ziyade övdüğünü göklere çıkararak, hicvettiğini yerlere batıran diye bahsedilen şâirimiz, methiye, hicviye, fahrîye ve gazel türündeki şiirlerde son derece başarılı olmuştur. Medih şiirleri, divanında ekseriyeti teşkil etmektedir. İkinci sırada hicivleri gelir. Daha sonra gazel, hamr, fahr, hikaye ve tarihi olaylar, hikmet ve tasvir konulu şiirler yer alır¹⁷.

¹⁴*Dîvânü'l-A'şâ el-Kebîr*, s.233-235; *Şu'arâü'n-Nasrâniyye*, I, 364.

¹⁵Tülücü, Süleyman, A'şâ, *DİA*, III, 545.

¹⁶Meselâ bk. et-Tibrîzî, *Şerhü'l-kasâ'idil-'aşr*, nşr. 'Abdüsselâm el-Hûfî, Beyrut 1405/1985, s.328-348.

¹⁷Bk. *Dîvânü'l-A'şâ el-Kebîr*, (neşredenin açıklaması), s.378-379.

Şiiri hakkında Ebû Ubeyde şu değerlendirmede bulunmaktadır: "A'şâ, eski Arap şâirleri arasında dördüncü sırada yer alır. Tarefe b. 'Abd el-Bekrî (ö.l.m.564)'den daha yüksek bir şâirdir, Zira akıcı ve ahenkli çok sayıda kasîdeleri vardır..."¹⁸. Ebû Zeyd el-Kureşî de, yüksek bir şâir olmasını, şâirler ierisinde hükümdarları en iyi meth etmesine, şarabı en güzel tasvir etmesine, çok sayıda şiir nazmetmesine bağlamaktadır¹⁹. Buna benzer bir görüş de Ebû 'Amr b. el-'Alâ' 'dan gelmektedir²⁰. Halife Abdülmelik b. Mervân'ın çocuklarının müeddibine, A'şâ'nın şiirlerini ezberletmekle edeplendirmesini tavsiye etmekte, onların akıcı ve tatlı olduğundan bahsetmektedir²¹.

Hakkında methiyeler yazdığı kimseleri kısa zamanda şöhrete kavuşturduğuna dair hikâyeler anlatılmaktadır. Yukarıda da temas edildiği üzere, gezginci bir şâir olması hasebiyle, Mekke yakınlarında hac mevsimine doğru her yıl kurulmakta olan Ukâz panayırına iştirak etmiştir²². Aşağıdaki olay, Ukâz'a katıldığını ve şiirinin gücünü göstermesi bakımından câlibi dikkattir.

Bir defasında Ukâz panayırına katılmak için Mekke'ye gelmişti. Mekke'de, asıl ismi 'Abdul'uzzâ b. Hantem b. Şeddâd²³ olan el-Muhallak el-Kilâbî adında fakir ve sadece kız evlatları olan birisi vardı²⁴. Şairin geldiğini duyan hanımı: kocasına "Ey Ebû Kilâb! Bu şairin, methettiği kimseyi yücelttiğini, hicvettiği kimseyi ise alçalttığını gördüm... Şiirleri çok tesirli...Evimize davet et, biz de onun sayesinde itibar sağlayalım" der²⁵... Devesini keser, A'şâ'ya ikram eder. İnce ruhlu şair, kızlarını

¹⁸ *eş-Şîr ve's-şu'arâ*, I, 263.

¹⁹ *Cemheretü eş'ârîl-'Arab*, s.89.

²⁰ Bk. *Cemheretü eş'ârîl-'Arab*, s.89.

²¹ *Cemheretü eş'ârîl-'Arab*, s.90.

²² *el-Eğânî*, VIII, 79-80; *Hizânetü'l-edeb*, VII, 145; Mehmed Fehmi, s.898-899. el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-'Arab*, nşr. Muhammed Behcet el-Eserî, Beyrut, tsz., II, 161-162 (dipnot, 3).

²³ Bk. *Hizânetü'l-edeb*, VII, 145; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, nşr. et-Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Kahire 1378/1959, I, 695.

²⁴ *el-Eğânî*, VIII, 80.

²⁵ *Hizânetü'l-edeb*, VII, 145.

evlendirememekten dolayı onun içinde bulunduğu sıkıntılı durumu farkeder. Ukâz panayırına gider, bir su kenarında durur; geldiğini gören insanlar her zaman olduğu gibi toplanırlar²⁶. Etrafındakilere, Muhallak'ın cömertliğini övdüğü şu kasidesini inşâd eder (Tavîl):

أَرِقْتُ وَمَا هَذَا النَّهَادُ الْمُرْقُوقُ وَمَا بِي مِنْ سُقْمٍ وَمَا بِي مَعْتَقُ
وَلَكِنْ أَرَانِي لَا أزالُ بِحَادِثٍ أَغَادِي بِمَا لَمْ يَمْسِ عِنْدِي وَأَطْرَقُ

Uykusuz kaldım, bu uykusuzluk da nedir?

Ben de, ne hastalık var, ne de birine aşığım.

Lakin, benimle devam eden bir hâdiseyi görüyorum;

Zıyafeti ve söylediği doğru söz sebebiyle erken davranıyor ve buraya geliyorum²⁷.

Muhallak, Ukâz panayırına geldiğinde, Aşâ'nın 61 beyitten oluşan bu kasidesinin şu beyitlerini okumakta olduğunu görür²⁸:

Kasem ederim ki, bir çok nazarlar çevrilmiştir,

Tepenin üzerinde yakılan ateşin alevlerine.

Üşümüş iki insanın ısınması için yakılan,

Gece boyu Muhallak'ın cömertliği ile birlikte yanan

Bir annenin iki göğsünden süt emen iki insan, yemin ettiler

Karanlık bir gecede ebediyen ayrılamayacaklarına dair²⁹.

²⁶el-Eğânî, VIII, 80; *Hizânetü'l-edebe*, VII, 145-146; Mehmed Fehmi, s.899.

²⁷*Divânü'l-A'sâ el-Kebîr*, s.116.

²⁸el-Eğânî, VIII, 80.

²⁹*Divânü'l-A'sâ el-Kebîr*, s.120.

Kasidesini bitirdiğinde, Muhallak şâirin yanına gelerek selam verir. A'şâ da: "Ey benim ve kendi kavminin efendisi, merhaba" dedikten sonra, etrafındakilere şöyle seslenir: "Ey Arap topluluğu! İçinizde erkek evlat sahibi olup da onları, şerefli ve aynı zamanda cömert birinin kızlarıyla evlendirmek isteyen yok mu?". Nitekim şiiri beklenen tesiri gösterir, A'şâ daha yerinden kalkmadan Muhallak'ın kızları insanlar tarafından (evlenme teklifiyle) âdetâ kapışılır³⁰.

A'şâ, sadece medih türünde şiirler nazmetmekle kalmamış, aynı zamanda hicivleriyle de şöhrat sahibi olmuştur. Çok sayıda hicvettiği kimseler vardır. Hicvin kolay yapılmasından dolayı nazım şekli olarak, genelde recez bahrini tercih etmiştir. Meselâ, Kamî'e oğullarını hicvettiği recez bahrindeki şiirinin ilk dört beyti şu şekildedir (recez):

إِنَّ بَنِي قَيْثَةَ بْنِ سَعْدٍ
كُلُّهُمْ لِلصَّاقِ وَعَبْدٌ
أَذَى لِشَرِّ مِنْ كِلَابٍ عَقْدٍ
وَهُمْ أَذَى مِنْ كِلَابٍ عَقْدٍ

"Kamî'e b. Sa'd oğulları!

Babasızlar, köleler

Daha aşağılar, kuyrukları kıvrılmış köpeklerden,

Boğazları halkalı köpeklerden³¹.

* * * *

İslâmî döneme yetişmiştir. Ancak müslüman olmadığına dair geniş bir kanaat söz konusudur. Hz.Peygamber'i övmek için

³⁰el-Eğâni, VIII, 80; Hizânetü'l-edeb., VII, 146.

³¹Divânü'l-A'şâ el-Kebîr, s.273.

nazmettiği kasıdeyi sunmak ve müslüman olmak düşünceyle, Hudeybiye Antlaşması'nın yapıldığı tarihlerde (6/628) Hicâz'a gelmiştir. Kureyşliler, müslüman olmasından, Arapları bu yönde etkilemesinden korkmuşlar; İslâmiyetin içki, zina, falz ve kumarı yasakladığını söyleyerek, bundan vazgeçirmeğe çalışmışlardır.

Bu hususla ilgili ilk bilgi veren müellif, Ebû Zeyd el-Kureşî (öl.IV/X. sonlarına doğru)'dır. Merhum Ahmet Ateş'in de belirttiği gibi, şiir mecmuaları içerisinde, hicri 3. asrın sonu ile 4. asrına başları arasında yazılmış olan *Cemheretü eş'âr'l-Arab'* da senetler müellif tarafından daha titiz bir şekilde toplanmıştır³².

Ebû Zeyd el-Kureşî, İbn De'b'den naklederek, bize hadiseyi açık ve sade bir şekilde sunmaktadır: Kasidesini nazmetmiş olan A'sâ, Hz.Peygamber'e gitmek için yola çıkar; ancak yolda devesi ürker, onu düşürür ve öldürür. Daha sonra bu kasidesi huzurda okunduğunda, Hz.Peygamber: "Neredeyse müslüman olacaktı, ama nasip olmadı" der³³.

Bu konudan bahseden ikinci müellif ise, İbn Kuteybe (öl. 276/889)'dir. Rivayet senedinden bahsetmeksizin 'kâlû= dediler' şeklinde, bu olayı şu şekilde anlatır: Hudeybiye antlaşmasını müteakip müslüman olmak için Hz.Peygamber'e gitmekte olan A'sâ'ya, Kureyş tarafından yeni dinin içkiyi, zınayı, kumarı yasak ettiği bildirilmiş, o da: "Bir yıl daha bunlardan istifade edeyim, daha sonra gelir müslüman olurum" diyerek, bundan vazgeçmiştir.

Diğer yandan, aşağıdaki anekdota da yer verir: A'sâ'ya, Ebû Süfyân tarafından nereye gittiği sorulmuş, Hz.Muhammed'e diye cevap alması üzerine, O'nun içkiyi

³²Ateş, Ahmed, "an-Nâbiğa ad-Dubyânî Hayatı ve Eseri Hakkında Araştırmalar", *Şarkiyat Mecmuası I*, Ankara 1956, s.13.

³³*Cemheretü eş'âr'l-Arab'*, s.89. Öte yandan Ebû Zeyd el-Kureşî, A'sâ'nın, kavmi içerisinde ileri gelen bir şahsiyet olan 'Alkame b. Ulâse'yi hieveden bir kasidesi olduğunu, Hz.Peygamber'in huzurunda okununca, 'Alkame'nin müslüman olmasından ötürü bu kasidenin okunmasını yasakladığına dair bir anekdota yer vermektedir. (bk. a.e., s.90.)

kumarı, zinayı yasakladığı haber verilmiş, bunun üzerine A'şâ da şu cevabı vermiştir: Zinayı mı diyorsun, ben onu terk etmeden o beni terk etti. İçkiye gelince, ben ondan çokça nasibimi aldım, Kumar mı, bu yeni dine girmek suretiyle ondan daha fazla -maddî manevî-kazanç elde edeceğimi zannedirim. Bunun üzerine Ebû Süfyân şöyle der: "Şu anda Hz.Muhammed'le andlaşma halindeyiz. Bu sene gitme, memleketine geri dön!, Bir yıl bekle! Sana bunun karşılığı olarak yüz deve verelim. Eğer bu süre zarfında o galip olacak olursa, gelecek yıl gider, müslüman olursun; biz galip olursak, sonu gelmeyecek bir şeyden vazgeçmiş olursun". A'şâ'yı bu şekilde ikna eden Ebû Süfyân derhal, Kureyş'in yanını döner ve onlara: Ey Kureyş! İşte şâir A'şâ! Şiirini pek yakından tanıyorsunuz. Muhammed'in yanına gidecek ve yeni dine girecek olursa, şiiriyle bütün Arapların nefretini sizin üzerinize çekecektir. Yüz deve toplayıp şaire verirler. Bir yıllığına da olsa, yeni dine girmekten vazgeçer, memleketine giderken yolda ölür³⁴.

Genelde bütün edebiyat araştırmacıları için ilk başvuru ve nakil kaynağı olan meşhur muganniler tarafından okunmuş şiirleri toplamak suretiyle Câhiliyye, Sadru'l-İslâm, gerekse Eméviler-Abbasiler kültür hayatı ve Arap şairleri hakkında son derece kıymetli bilgiler veren Ebu'l-Ferec el-İsfahânî (öl.356/967), *el-Eğânî* 'de bu olayı, "Habîb b. Nasr el-Mühellebî ve Ahmed b. el-'Azîz el-Cevherî, bana Ömer b. Şebbe'den, o da, Hişâm b. el-Kâsım el-Gazzî- ki bu A'şâ'nın hadisesine çok iyi biliyordu- 'den şunu nakletti" diyerek söze başlamaktadır:

A'şâ, kendisini meth ettiği kasîdesini Hz.Peygamber'e sunmak ve müslüman olmak düşüncesiyle yola çıkar. Bunu duyan Kureyş, yolda onu çevirirler; "İşte Arabın güzel şiir söyleyeni (Sannâcetü'l-Arab)! Kimi methederse onu mutlaka insanların gözlerinde yüceltir". derler. Daha sonra da aralarında şu konuşma geçer:

____, Nereye gidiyorsun Ey Ebû Basîr!

³⁴ *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, I, 257.

A'şâ: Eski arkadaşınızın (Hz.Muhammed'in) yanına gidiyorum.

____ , O, bazı güzel şeylerden insanları men ediyor.

A'şâ: Nedir onlar?

Ebü Süfyan b. Harb: Zina.

A'şâ: Ben onu terk etmeden o beni terk etti. Başka?

____ , Kumar.

A'şâ: Ümid ediyorum ki, bu yeni dinden, kumardan daha fazla -maddi ve manevi- kazanç elde ederim. Başka?

____ , Faiz

A'şâ: Faiz, ne ben ona bulaştım, ne de o bana bulaştı. Başka?

____ , İçki

A'şâ: Eyvah! Keşke eve dönsem de, kapta kalan son içkilerimden yudumlasam!

____ , Hz. Muhammed'e gitmek senin hayrına olan bir husus mudur?

A'şâ: Yanı...?

____ , Şu anda biz, müslümanlarla andlaşma halindeyiz. Yüz deve verelim, bu senelik, kendi memleketine dön, bekle! Şayet biz onlara galebe çalarsak, sen geri kalmış olursun. Şayet onlar bizi yenerlerse, bir yıl sonra onlara katılmış olursun.

A'şâ'nın bu sözler hoşuna gitmez ve : "Ne kötü bir durum" der. Ancak, gitmekten de vazgeçer.

Ebü Süfyan ise, Kureys'e şöyle seslenir: Ey Kureyşliler! Eğer A'şâ, kalkar da Hz.Muhammed'e gidecek ve ona tâbi olacak olursa, o zaman vay halinize, hiç durmaz Arabın ateşini sizin yüzünüze tutuşturur. Haydin, vakit kaybetmeden onun için yüz deve toplayın³⁵.

³⁵ eş-Şîr ve'ş-şu'arâ'. I, 257; Mehmed Fehmi, s.893-8794.

O sene Yemâme'ye geri dönerken yolda devesinden düşer ve ölür(7/629)³⁶.

* * * *

Kaside terimi, III./IX. asırdan sonra recez de dahil olmak üzere şiir ve nazım karışılığı olarak kullanılmıştır³⁷. İkişer, mısralık, son mısraları ise, birbiri ile kafiyeli beyitlerden meydana gelir. Kaside, Arap edebiyatında sadece şekle ait bir hususiyet değil, fakat aynı zamanda muayyen konuların dahili bir tertip ve nizam içerisinde işlenen uzun şiirlerden meydana gelir³⁸.

Genelde şairler, meth ettikleri kimselerin itibarını artırırılar. Fakat Hz.Muhammed'e kasidelerini sunma arzusu duyan şairler, maddî-manevî yönden kendi itibarlarını artırmak istemişlerdir.

Bu tür şairlerden birisi, daha önce Hz.Peygamber'e tarizlerde bulunmuş olan Kaside-i Lâmiyye'nin sahibi Kâ'b b. Zuheyr (öl.26/646)'dir: Huzura gelip, meşhur kasidesini okuyunca, Hz.Muhammed, sanatkârlara gösterilecek itibarın en güzelini ve kendine yakışanını göstermiş, sırtındaki hırkayı (bürdeyi) çıkararak ona giydirmiştir. Bu nedenle de, devesinin ismi olan suad'a tegazzül (1-13), devesinin vasfedilmesi (14-35), rakiplerinin tutumu ve Hz.Peygamber'i methe hazırlık (36-39), Hz.Peygamber'i medih ve ondan özür dilemesi (i'tizâr) (40-53), muhacir müslümanların medhi (53-60) gibi bölümlerden oluşan şiiri, Kaside-i Bürde ismi altında şöhret kazanmış ve ebedileşmiştir. Kâ'b, şiirine şu şekilde başlamıştır³⁹ (Basit):

بانتَ سعادُ فقلبي اليومَ متبولُ متيمٌ إثرها لم يقدَ مكبولُ
وما سعادُ غداةَ البينِ إنْ رحلوا إلا أغنُ غضيبُ الطرفِ مكحولُ

³⁶el-Eğârî IX, 121-122.

³⁷el-Me'arrî, *Risâletü'l-gufrân*, nşr. 'A'îşe Bintu's-Şâtl, Kahire 1950, s.297.

³⁸Bk. Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s.70.

³⁹Tülücü, Süleyman, "Kâ'b b. Zuheyr ve Kaside-i Bürde'si üzerine Notlar I", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (sayı:5), Erzurum 1982, s.159-173. Ayrıca bk. Gündüzöz, Soner, *Kâ'b b. Zuheyr, Hayatı, Eseri ve Edebi Kişiliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1997, s.6, 33, 45, 65.

Suad, beni terk ettiği için kalbim perişan bugün,
Hicranı ile, kalbim azad kabul etmeyen bîr köle bugün.

Ayrılık zamanı suad,
Gözleri sürmeli bîr ahu.

İkinci şâir ise, çalışmamızın konusu olan Kasîde-i Dâliyye'nin sahibi A'şâ'dır. "Dâl" harfî ile biten; bu yüzden de Kasîde-i Dâliyye adıyla meşhur olan Hz. Peygamber'i övdüğü kasidesine, klasik şiir formundan hareketle nesib⁴⁰ bölümü ile başlamış, devesini tasvir ettikten sonra, Hz. Muhammed'i ve yeni dinin öğretilerini meth etmiştir (Tavîl)⁴¹:

۱ - أَمْ تَنْتَضِعُ عَيْنَاكَ لِبَلَّةِ أَرْمَدَا	وَعَادَاكَ مَا عَادَ السَّيِّمَ السَّهْدَا
۲ - وَمَا ذَاكَ مِنْ عِشْقِ النِّسَاءِ وَإِنَّمَا	تَنَاسَيْتَ قَبْلَ الْيَوْمِ حَلَّةَ مَهْدَا
۳ - وَلَكِنْ أَرَى الدَّهْرَ الَّذِي هُوَ خَائِرٌ	إِذَا أَصْلَحَتْ كَفَّائِي عَادَ قَانَسْدَا
۴ - شَبَابُ وَشَبَابُ وَشَبَابُ وَشَبَابُ	فَلِلَّهِ مَسْنَا الدَّهْرُ كَيْفَ تَرَدَّدَا
۵ - وَمَا رَلْتُ أَبْعَسَ الْمَبَالِ مَذَا نَابِعُ	وَلِيدَا أَوْ كَهَلَا حِينَ شَبْتُ وَأَمْرَدَا
۶ - وَأَبْتَذِلُ الْعَيْسَ الْمَرَاقِيلَ تَنْتَلِي	مَسَاوَةَ مَا بَيْنَ النَّجِيرِ قَصْرُ خَدَا
۷ - فَأَنْ تَسْأَلِي عَنِّي قِيَارِبَ سَائِلِي	خَبْرِي عَنِ الْأَعْشَى بِهِ حَيْثُ أَصْنَدَا
۸ - أَلَا أَيُّهَا هَذَا السَّائِلِي أَيْنَ يَمْتَمُ	فَأَنْ لَمَّا فِي أَهْلِي يَثْرِبُ مَوْعِدَا
۹ - فَأَمَّا إِذَا مَا أَدْلَجْتُ فَتَرَى لَمَّا	رَقِيبِينَ جَدْبًا لَا يَغِيبُ وَفَرَقَدَا
۱۰ - وَفِيهَا إِذَا مَا هَجَّرْتَ عَجْرَفِيَّةُ	إِذَا خَلْتَ حَرْبَاءَ الظُّهْرَةِ أَصْبَدَا

⁴⁰Kasidelerin nesib bölümü ile ilgili bk. Tülücü, Süleyman, Mu'allakatta "Nesib", *Türk Dilî ve Edebiyatı Dergisi*, XXXIV-XXV'den ayrı basım s.429-440.

⁴¹*Divânü'l-A'şâ el-Kebîr*, s.135-137; Mehmed Fehmî, s.888-893; *Şu'arâü'n-Nasrâniyye*, I, 364-365.

- ۱۱- أَجَدَّتْ بِرِجَالِهَا نَجْمًا وَرَاجَعَتْ
يَدَاهَا خِنَانًا لَيْثًا غَيْرَ أَحْرَدًا
- ۱۲- فَأَلَيْتُ لَا أُرْتِي لَهَا مِنْ كَلَالَةٍ
وَلَا مِنْ جَنَى حَتَّى تَزُورَ مُحَمَّدًا
- ۱۳- مَتَى مَا تُتَاخَى عِنْدَ بَابِ ابْنِ دَاوُدَ
تُرِيحِي وَتَلْقَى مِنْ فَوَاضِلِهِ يَدَا
- ۱۴- نَبِيِّ يَرَى مَا لَا تَرُونَ وَذِكْرُهُ
أَغَارَ لِعَمْرَى فِي الْبِلَادِ وَأُنَجِّدَا
- ۱۵- لَهُ صَدَقَاتُ مَا تُغِيبُ وَنَائِلُ
وَلَيْسَ عَطَاءُ الْبَرِّ مَانِعُهُ غَدَا
- ۱۶- أَجِدْكَ لَمْ تَسْمَعْ وَصَاةَ مُحَمَّدٍ
نَبِيِّ الْأَلَمِ حِينَ أَوْصَى وَأَشْهَدَا
- ۱۷- إِذَا أَنْتَ لَمْ تَرْحَلْ بِرِزْدٍ مِنَ النَّقَى
وَلَأَقِيتَ بَعْدَ الْمَوْتِ مَنْ قَدْ تَزَوَّدَا
- ۱۸- نَدِمْتَ عَلَى أَنْ لَا تَكُونَ كَيْفِيهِ
وَأَنْتَ لَمْ تُرْصِدْ لِمَا كَانَ أَرْصَدَا
- ۱۹- فَأَيَّاكَ وَالْمَيْتَاتِ لَا تَأْكُلْنَهَا
وَلَا تَأْخُذْنَ سَهْمًا حَدِيدًا لِنَفْسَدَا
- ۲۰- وَذَا النَّصَبِ الْمَنْصُوبِ لَا تَسْكُنُهُ
وَلَا تَعْبُدِ الْأَوْثَانَ وَآلِهَهُ فَاعْبُدَا
- ۲۱- وَصَلْ عَلَى حِينِ الْعَشِيَّاتِ وَالضُّحَى
وَلَا تَحْمَدِ الشَّيْطَانَ وَآلِهَهُ فَاحْمَدَا
- ۲۲- وَلَا السَّائِلِ الْمُحْرَمِ لَا تَتْرُكْنَهُ
لِعَاقِبَةٍ وَلَا الْأَسِيرِ الْمُقْبِدَا
- ۲۳- وَلَا تَسْخَرَنَّ مِنْ بَائِسِ ذِي ضَرَارَةٍ
وَلَا تَقْرَبَنَّ جَارَةً إِنْ سِرَّمَا
- ۲۴- وَلَا تَقْرَبَنَّ جَارَةً إِنْ سِرَّمَا
عَلَيْكَ حَرَامٌ فَانْكَحْنِ أَوْ تَابَدَا

Nesib bölümü:

1 Gözleri ağrıyan kişinin gecesi gibi, sen de uyuyamadın mı?

Yılan sokmuş kişinin başına gelenler başına gelmedi mi?

- 2 Uyuyamaman kadınlara olan aşkımdan değil,
Zaten sen, Mehded'le aşkını uzun bir zamandır
unutmuşsun.
- 3 Görüyorum, hain olan zamanı, işlerimi düzelttikçe
Dönüp, onları bozduğunu.
- 4 Gençlik, ihtiyarlık, fakirlik ve zenginlik,
Allah Allah, insanın başına neler getiriyor.
- 5 Kendimi bildim bileli mal arar dururum.
Çocukluk, gençlik- yaşlılıktan beri

Tasvir bölümü (yolculuğunun ve devesinin tasviri ile ikinci bölüme geçer):

- 6 İyi cins hızlı giden develerimi çokça sürerim
Necir ile Sarhad arasında.
- 7 Ey Kadın! sende mi soruyorsun?- nice sual soranlar
arasında,
A'sâ'nın ikâmet ettiği yerlerden.
- 8 Ey dışı devemin nereye gittiğini soran kadın!
Onun Medine'de verilmiş bir sözü vardır.
- 9 Gece boyu yürüdüğünde, o görür
Kendisini gözetlemeden geri durmayan kutup
yıldızlarını.
- 10 Sıcak kızdığında, durmuz gider,
Zannedersin ki bu devenin bir derdi var.
- 11 Arka ayaklarını süratlice öne atar,
Ön ayakları uyumlu bir şekilde yolu alır, gider.

Üçüncü bölüm (Hz.Muhammed'i ve yeni dinin öğretilerini methe hasredilmiştir):

12 Söz veriyorum. Üzülmeceğim, devemin yorgunluğuna,

Çıplaka ayağına, Hz.Muhammed'i ziyaret edene kadar.

13 Ey Deve! İbn Hişâm'ın kapısına çöktüğünde,

Dinlenir, O'nun lütuf ve ihsanına nail olursun.

14 Görmediğimizi gören bir nebî,

İsmi, beldeleri dolaşan, çağrısı yayılan bir nebî.

15 Arzu ettiğin kadar ihsanı olan bir nebî,

Bugün verdiği yarına mâni olmayan bir nebî.

16 Çağrısını duymadığın doğru mudur Muhammed'in?

Çağrısını ve gerekçelerini:

17 O diyor ki:

Eğer bu dünyadan salih amel ile göçmeyecek olursan,

Öldükten sonra da salih amel ile göçenlerle karşılaşırsan,

18 Onlar gibi olmadığına üzülürsün,

Ama sen, seni bekleyen şeyleri beklemiyordun.

19 Ölmüş hayvanların etini yeme!

Okla vurduğun hayvanların kanını yeme.

20 Dikili taşlara güven duyma!

Putlara ibadet etme, Yalnız Allah'a ibadet et!

21 Akşam, sabah dua et!

Şeytana hamdetme, Allah'a hamdet!

22 Terk etme! Yoksulu,

Esiri...

23 Sıkıntıya düşenlerle alay etme!

Malı insanda ebedidir zannetme.

24 Sana haram olan komşuna yaklaşma!

Ya evlen ya da uzak dur, onlardan!

Diğer kasidelerde de olduğu gibi, bu kasidenin (Kasîde-i Dâliyye) iç yapısı, muhteva planı, şâirin meşgul olduğu ana mevzularla yakından alakalıdır ve yukarıda temas edildiği üzere üç merhalelidir: A'şâ, uykusuzluğunun tasviri ile başlamış, aşk, zaman, gençlik, ihtiyarlık, servet ve hatıra temleriyle sevgilisinden, kendinden ve aşkıdan bahsetmiştir. Buradaki olgular, müşahhas ve mücerred duygular arasında dönüp dolaşmaktadır. İkinci kısım, çölde geçen uzun, yorucu ve tehlikeli yolculuğun, bu esnada bindiği devenin tasvirini, kızgın güneşe rağmen güneşin altında hızlı yürüyüşünü, başını hiç eğmeyişi yapar. Üçüncü kısım ise, kasîdeye hüviyetini veren asıl mevzudur ve burada tamamen medih temî hâkimdir.

Arap edebiyat tarihi kitaplarının hemen hemen tamamında yer almakta olan bu kasidenin uydurma olabileceğine dair edebiyat araştırmacılarını şüpheye düşüren daha ziyade kasidenin üçüncü kısmı, yani 12 ile 24. beyitleri arasında kalan kısmıdır. Burada, şâir medhi için kaleme aldığı şahsın, yani Hz. Muhammed'in ismini, hemen vermektedir.

Bu şiir, Arap edebiyat tarihine dair güvenilir birçok eserde yer almaktadır. XX. asra kadar da, uydurma olabileceğine dair herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir. Ancak son asırda, Tâhâ Hüseyin⁴², Şevki Dayf⁴³, Blachere⁴⁴, Fu'âd Efrâm el-Büstânî⁴⁵, Muhammed Hüseyin⁴⁶, A. Haffner⁴⁷ ve W. Caskel⁴⁸ gibi, bazı

⁴²Bk. *Fîl-edebî'l-Câhilî*, s.256-267.

⁴³*Târihu'l-edebî'l-'Arabî*, 221-228.

⁴⁴*Târihu'l-edebî'l-'Arabî*, s.355-359.

⁴⁵Fu'âd Efrâm el-Büstânî, "el-A'şâ ve'l-İslâm", *Meşruk*, XXXII, s.763-771.

⁴⁶*Dîvânü'l-A'şâ el-Kebîr*, s.134.

⁴⁷Haffner, A., "A'şâ", *IA*, I, 694-695.

⁴⁸Caskel, W., "al-A'shâ", *El² (Ing.)*, I, 689-690.

edebiyat araştırmacıları, bu kasîdenin, özellikle de üçüncü bölümünün uydurma olduğunu iddia etmişler ve tezlerini genelde üç noktada toplamışlardır:

Birincisi, üçüncü bölümün ahenk ve akıcılık yönünden diğer iki bölümden daha zayıf kalmasıdır. İkincisi, lafız veya mânâ açısından bazı Kur'an ayetlerine işaret edilmiş olmasıdır. Yani, kasîdenin bu kısmı, sanki de A'sâ'nın İslâmî buyrukları öğrenmede çok istekli olduğu izlenimini vermektedir. Şâire nisbeti doğru olsaydı, bu duygu ve düşünceleri benimseyen bir kımsenin, içkinin haramlığından ya da 100 deve gibi bir bahşışden dolayı müslüman olmaktan bir yıllığına da olsa vaz geçmemesi gerekirdi⁴⁹. Üçüncü iddia ise, şâir A'sâ'nın medih temasının, diğer hükümdarlar yaptığı kasidelerle aynı değerde olmasıdır⁵⁰.

Biz, burada öncelikle her şairin, gazel, kasîde veya diğer şiir şekillerinde olsun, bir bütün içerisinde aynı ahenki çoğu zaman muhafaza edemediğini söylemekle konuya girmek istiyoruz. Bu durum İmru'u'l-Kays'dan beri böyledir. Edebî tenkit, bütün şairler için bu bağlamda söz konusudur. Hatta aynı kasîde içerisinde çirkin kafiye kullanan şairler dahi vardır⁵¹.

Diğer yandan bu kasîdenin tema ve nazım tekniği yönünden son derece başarılı kasideler içerisinde yer aldığını söyleyen ve bunu ima eden bazı dâciler ve edebiyat tarihçileri vardır. Abdülkâdir el-Bağdâdî (öl.1093/1682), İbn Habîb'den naklen bu kasîdenin güzel kasîde (kasîde-i ceyyide) olduğunu söylemektedir⁵².

Bazı büyük dil âlimleri de kasîdenin üçüncü kısmından istifade etmişler, nahiv ve sarf konularına istişhadlarda bulunmuşlardır. *el-Kitâb*'ın sahibi, büyük dil âlimi Sîbeveyh (öl. 180/796), nûn-ı muhaffefe bahsinde, "...derhal onun alnından yakalınız" (Alak sûresi, âyet: 15) âyetini şâhid olarak

⁴⁹Bk. *Divânü'l-A'sâ el-Kebîr*, s.134 (neşreden'in açıklaması).

⁵⁰Zeki Mübarek, *el-Müvâzene beyne's-şu'arâ*, Mısır 1393/1973, s.185.

⁵¹Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-ş'ir*, nşr. Muhammed 'Abdülmun'ım el-Hafâcî, Beyrut tsz.

⁵²*Hizânetü'l-edeb*, I, 177.

getirdikten sonra, Kasîde-i Dâliyye'den aşağıdaki beyti vermektedir⁵³:

فَأَيُّكَ وَالْمَيْتَاتِ لَا تَأْكُلْنَهَا وَلَا تَأْخُذْنَ سَهْمًا حَرِيدًا لِنَفْسَا

Büyük dilci el-Kisâ'i (öl.179/805), şatrimızın Hz.Peygamber'in methine tahsis ettiği kasîdenin bir beytinin ikinci şatırını tefsir etmiştir:

أَعَارَ لِعَدِي فِي الْبِلَادِ وَأَنْجَدَا

Şöyle ki, bu şatırın ne anlam ifaade ettiği sorulmuş, o da, burada geçen 'egâre' fiilinin 'gavr' (batmak, su çekilmek, kör olmak) mânâsında değil de, 'süratlenmek, yayılmak', anlamına gelen if'âl babından olduğunu söylemiştir. el-Ezherî'nin izahına göre, el-Asma'î de aynı kanaattedir⁵⁴.

el-Cevherî (öl.393/1003)'nin bize naklettiğien göre ise, burada yer alan egâre fiili hususunda dilciler ihtilafa düşmüş, el-Esma'î, bu fiilin 'süratlendi, yüceldi' manasında olduğunu söylemiştir⁵⁵.

Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (öl. 175/791)'nin arkadaşı, el-Leys b. Nasr, 'nekaha' fiilinden bahsederken, yine bu kasîdenin üçüncü kısmında yer alan aşağıdaki beyitten istişhadda bulunmuştur⁵⁶:

وَلَا تَقْرَبْنَ جَارَةَ ابْنِ سِرْمَا عَلَيْكَ حَرَامٌ فَانْكِحْنِ أَوْ تَأْبِنَا

el-Müberred (öl.285/898) de, bu kasîdenin tamamını dil yönünden başarılı bulmuş olacak ki, nûn-i muhaffefe bahsinde

⁵³Sibeveyh, *el-Kitâb*, nşr. 'Abdüsselâm M. Hârûn, Kahire 1970, III, 5110.

⁵⁴el-Ezherî, *Tehzibü'l-luga*, Kahire 1384-1387/1964-1967, VIII, 183.

⁵⁵el-Cevherî, *es-Sühâh*, nşr. Ahmed 'Abdülgafûr 'Attâr, Beyrut 1979/1399, II, 775.

⁵⁶el-Ezherî, IV, 102.

kasidenin üçüncü kısmında yer alan aşağıdaki beyitten istişhâdda bulunmuştur⁵⁷:

فَأَيَّاكَ وَالْمَيِّتَاتِ لَا تَأْكُلْنَهَا وَلَا تَأْخُذُنْ سَهْمًا حَرِيدًا لِنَفْسِهَا

el-Ezherî (öl.370/980), 'nusus' kelimesinin müfred olarak da kullanılabileceğine kasidenin aşağıdaki beytiyle istişhâdda bulunmaktadır⁵⁸:

وَذَا النُّسْبِ الْمَنْصُوبِ لَا تَنْسُكُنَّهُ وَلَا تَعْبُدِ الْأَوْثَانَ وَاللَّهِ فَاعْبُدَا

Abdülazîz el-Mânî' 'nin de belirttiği gibi, büyük dil ve edebiyatçıların kabul ettikleri, ihticac ettikleri bu kaside hakkında nasıl uydurma olduğu söylenebilir ve nasıl A'sâ'ya nisbeti inkar edilir? İşte bu anlaşılmaz bir durumdur⁵⁹.

İkinci iddiaya gelince, âyetlerden iktibas veya onlara telmihler yapmış olmasıdır. Bu bağlamda, Câhiliyye devri insanların, daha sonra Kur'an'da da yer alan bazı dini kavramları bilip bilmedikleri konusu önümüze çıkmaktadır. Değerli bir araştırmacı olan Toshihiko Izutsu'nun da belirttiği gibi, bîsetten önce Câhiliyye devri insanların ba's ve neşri inkar etmeleri; onların bu mefhumların delâlet ettikleri manaları bildikleri, yani öldükten sonra dirilmeyi, haşır ve neşri bildiklerini, fakat inkar ettiklerini göstermektedir. Çünkü insan ancak manasını bildiği şeyi inkar eder⁶⁰.

Burada iktibas veya telmihlerde bulunduğu iddia edilen âyetleri sırasıyla tesbit etmekte yarar vardır. Bunlardan birincisi,

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَرْحَلْ بِرَادٍ مِنَ النَّقِيِّ وَلَا قَيْتَ بَعْدَ الْمَوْتِ مَنْ قَدْ تَرَوَدَا

⁵⁷el-Müberred, *el-Muktedab*, nşr. M. Abdülhâlik Uzeyme, Kahire 1386-1388, III, 12.

⁵⁸el-Ezherî, XII, 211.

⁵⁹Abdülazîz el-Mânî, "Kasidetâ el-A'sâ'l-İslâmiyyeteyn", s.88.

⁶⁰Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara 1975, s.85.

beytinin birinci şatırının: "Ey müminler! (Dünya için) azık edin. Ama bilin ki, azığın en hayırlısı takvadır" (Bakara sûresi, âyet: 197) âyetinden iktibas edildiği şeklindeki iddiadır. Bu âyet-i kerime, haccın farziyeti ile ilgilidir ve hicretin dördüncü yılında nâzil olduğu rivayet edilmektedir⁶¹. Bu itibarla, A'sâ'nın âyetten haberdar olması muhtemeldir. Hac, İslâmiyetten önce de var olan bir ibadet şeklidir. Rivayet edildiğine göre, Yemen'den hacca gelenler, bu sûre içerisinde yanlarına yiyeceklerini almıyorlardı. Yukarıdaki ayet, onları bu yanlış tutumdan vazgeçirmek için nazil olmuştur⁶².

Öte yandan şiirde geçen zâd (azık) kelimesi şârimizden çok önce Arap şiirinde yine aynı anlamda kullanılmıştır. Meselâ Câhiliyye devri Arap şairlerinden 'Abîd b. el-Ebras (öl.555 m.?), bu kelimeyi aşağıdaki beytinde iki defa tekrar etmiştir:

تَزَوَّدُ مِنَ الدُّنْيَا مَتَاعًا فَإِنَّهُ عَلَى كُلِّ حَالٍ خَيْرٌ زَادِ الْمَرْوَدِ

"Dünyadan rızık temin et. O, azık temin edecek kişilerin en iyi azık edinecekleri yerdir"⁶³.

İkincisi:

فَأَيَّاكَ وَالْمَيْتَاتِ لَا تَأْكُلْنَهَا وَلَا تَأْخُذْنَ سَهْمًا حَدِيدًا لِنَفْسَا

şîrinin: "Leş, kan, domuz eti, Allah'dan başkası adına boğazlananlar...size haram kılındı" (Maide sûresi, âyet:3) âyetinden alındığı şeklindeki görüştür. Âyetin tertibi üzere;bu şiirde de, leş hayvanlarının ve kanın yenmesinin terk edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Leş, kan, domuz eti ve Allah'dan başkası adına boğazlananların yenilme yasağı ilâhî dinlerin hemen hemen hepsinde söz konusudur. Zira Ebû Tufeyl'den rivayet edilen bir hadîse göre, bu dört şeyin haramlığı

⁶¹Karaman, Hayrettin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989, s.90-91. Ayrıca bk. el-Huderi, *İslâm Hukuku Tarihi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul 1974, s.61.

⁶²Ibn Kesir, *Tefsîrül-Kur'ânül-Azîm*, I-IV, Mısır, 1414/1993, I, 256.

⁶³Abîd b.el-Ebras, *Dîvân*, Beyrut 1958, XV, 24.

Hz.Adem (a.s)'a inzal edilmişti. Aynı paralelde âyetlerin İsa (a.s.) a da inzal edildiği mervidir⁶⁴.

Üçüncüsü,

وَصَلِّ عَلَى حِينِ الْعَشِيَّاتِ وَالضُّحَىٰ وَلَا تَحْمَدِ الشَّيْطَانَ وَاللَّهَ فَاحْمَدًا

beytinin, "Rabbini çok an, sabah akşam tesbih (Âl-İmrân, âyet:41) âyetinden iktibas edildiğidir. Bu da hıristiyanlık dahil olmak üzere eski dinlerin öğretilerinde mevcuttur. Keza Kur'an, bu âyet-i kerimeyi, Hz. Zekeriyya'ya bildirdiği bir öğüt babında zikretmektedir⁶⁵.

Dördüncüsü:

وَلَا السَّائِلِ الْمُحْرَمِ لَا تَتْرُكْهُ لِعَاقِبَةٍ وَلَا الْأَسِيرِ الْمَقِيدًا

beytinin, "Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır" (Zâriyât sûresi, âyet: 119) âyetinden iktibas edildiği doğrultusundadır. Fakir ve yoksullara yardım, Câhiliyye Araplarının en belirgin davranışlarından birisidir⁶⁶.

Beşincisi:

وَلَا تَسْخَرْنَ مِنْ بَانِسٍ ذِي ضَرَارَةٍ وَلَا تَحْسَبَنَّ الْمَرْءَ يَوْمًا تُخْلَدًا

beytinin birinci şatırının, "Ey Müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha hayırlıdır..." (Hucurât sûresi, âyet: 11) âyetinden mülhem olduğu; ikinci şatırının ise, "Malının kendisini ebedi kılacağını zanneder" (Hümeze sûresi, âyet: 3) âyetinden iktibas edildiği şeklindedir.

⁶⁴Geniş bilgi için bk. *Tefsîrül-Kur'ânül-'Azîm*, II, 8-9.

⁶⁵Bk. *Tefsîrül-Kur'ânül-'Azîm*, I, 9387-388.

⁶⁶Meselâ, Ukâz panayırında, fakir ve yoksullara nasıl yardım edildiğine dair bk. Yılmaz, İbrahim, *Panayırlar ve Arap Dil ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1997, s. 121.

Altıncısı:

وَلَا تَقْرَبْنَ جَارَةً إِنَّ سِرَّهَا عَلَيْكَ حَرَامٌ فَانكِحْنَ أَوْ تَابَدَا

beytinin birinci şatırının, "Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlık ve çok kötü bir yoldur" (İsrâ sûresi, âyet: 32); ikinci şatırının ise, "Evlenme imkanının bulamayanlar, Allah lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar..." (Nûr sûresi, âyet: 33). âyetinden alındığı şeklindedir. Namus kavramı, eski çağlardan beri insanlığın ortak kavramıdır⁶⁷. İlahî dinler de bu olguyu güçlendirme yoluna gitmişlerdir.

A'şâ'nın medih temasının, diğer hükümdarlara yaptığı kasidelerle aynı değerde olması⁶⁸ şeklindeki iddia ise, gerçekte uygun değildir. Kur'an'ın birçok âyetinde dahi, Hz.Muhammed'in, bir insan olduğu önemle vurgulanırken, elbetteki ona yapılan medih te diğer insanlara yapılan medih tarzında olacaktır. Bu bağlamda, şürde Hz.Peygamber'e yapılan medihlerin diğer insanlara yapılanlardan daha alt seviyede olduğunu söylemekte yarar vardır. Kanaatimize göre bunun da birçok nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi, yapılan medihlerin Kur'an öğretisi doğrultusunda, aşırıya gitmeme ve ölçülü olma zorunluluğudur.

Eski müelliflerin yanı sıra, Louis Cheikho gibi bazı edebiyat araştırmacıları, Kaside-ı Dâliyye'nin A'şâ'ya nisbetli hususunda herhangi bir tereddüte kapılmamışlardır⁶⁹.

K.A. Fariq'in de belirttiği gibi⁷⁰, A'şâ yeni dinin öğretilerinden haberdar olmuş, kendisinde müslüman olma kanaati uyanmış, öte yandan Hz.Muhammed'in ve İslâmiyetin geleceğini görmüş, itibarını ve şöhretini daha da artırmak

⁶⁷Bekiroğlu, Nazan, "Kadın ve Aşk", *Düşünen Siyaset (Kadın ve Çocuklar)*, Sayı: 5 (Haziran 1999), s.17-23.

⁶⁸Zeki Mübarek, s.185.

⁶⁹Şu'arâ'ün-Nasrâniyye, I, 357-399; K.A.Fariq, "Pre-Islamic Arabic Poetry and Poets", *Studies in Islam*, IV/4, s.213-216; 'Abdülaziz el-Mâni', "Kasîdetâ el-A'şâ'l-İslâmiyyeteyn", *Buhûsü Külliyyet'l-luğat'l-'Arabiyye*, II, s.79-95.

⁷⁰K.A.Fariq, "Pre-Islamic Arabic Poetry and Poets", *Studies in Islam*, IV/4, s.213-214.

istemîş, bu nedenle bir kasîde kaleme almış, haklı olarak bu şiirde Hz.Muhammed'i ve öğretilerini övmüştür. Ancak müslüman olduğuna dair bir kanaat söz konusu değildir.

Hal böyle iken, Hıristiyan olduğuna dair yüksek kanaatin oluştuğu⁷¹ A'şâ gibi yüksek bir şairin, Hz.Muhammed'e ve onun getirdiği yeni dine iltifatlar yağdırmış olması, 20. asır bazı araştırmacılarının kolay kabullenemeyeceği bir hadise olmaktadır. Muhtemelen bütün iddialar da, buradan kaynaklanmaktadır. Bu konuda son araştırmacılardan biri olma hüviyetini taşıyan Abdülazîz el-Mânî'nin de belirttiği üzere, bu kasîdenin uydurma olduğuna dair gösterilmeye kalkışılan gerekçeler sağlam temellere dayanmamaktadır⁷².

Öte yandan A'şâ'nın hiçbir ilâhî dîni benimsemeyen bir putperest olduğu, divanındaki ilâhî dinlerle ilgili fikirlerin sonradan ilave edildiği şeklindeki görüş⁷³, tamamen gerçeklere muhalif olsa gerektir. Prof.Dr. Süleyman Tülücü'nün kanaatleri de bu doğrultudadır⁷⁴. Aynı şekilde birçok araştırmacının da belirttiği gibi, Eski Arap şiirinde dini motifleri inkâr etmek mümkün değildir⁷⁵.

Sonuç olarak, şiiri incelendiği takdirde, ne Mehmed Fehmi⁷⁶ gibi, onun tamamen dinî muhtevalı şiir söyleyen bir şair olduğunu iddia etmek, ne de diğerleri gibi, toplumun nabzını elinde tutan, çok seyahatler ile bilgi ve görgüsü çok geniş, duygulu bir şahsiyetin, İslâmiyete yetişip de ondan bihaber olduğunu söylemek ilmi emanete ve tarafsızlığa uygun düşmez. Önceden de belirttiğimiz gibi, A'şâ sıradan bir şair değildir. Edebiyat araştırmacıları bunda ittifak halindedirler. Bu açıdan, onun yüz deve gibi bir mal karşılığında müslüman olmaktan bir yıllığına vazgeçtiği şeklindeki bir hüküm de akla

⁷¹GAL I, 31; *Suppl* I, 64-67.

⁷²Bk.'Abdülazîz el-Manî', "Kasîdetâ el-A'şâ'l-İslâmiyeteyn", *Buhûsü Külliyyet'l-İlâhîyye*, II, s. 79-88.

⁷³Bk. *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî* I, s. 339-365.

⁷⁴Bk. Tülücü, Süleyman, "A'şâ Meymûn b. Kays", *DLA*, III, 544-545.

⁷⁵Geniş bilgi için bk. Nicholson, Reynold A., *A Literary History of the Arabs*, Cambridge 1969, s. 135-140.

⁷⁶Bk. Mehmed Fehmi, 886-923.

uygun gözükmemektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, bu konuda ilk kaynak eserin sahibi Ebû Zeyd el-Kureşî, müslüman olmak ve kasidesini Hz. Muhammed'e arz etmek için yola çıktığını, bu arada öldüğünü beyan etmekte ve yüz deve gibi bir bilgiye yer vermemektedir.

Yeni dinin mesajına karşı çıkmayışı, bize ilâhî dinlere iman çerçevesinde bağlı olduğunu, İslâmiyetin Hıristiyan öğretilerle örtüştüğünü çok önceden farkettiğini, bundan dolayı da müslüman olmak için Hz. Muhammed'e yönelmiş olduğunu düşündürmektedir. Kasîde-i Dâliyye'yi ona nisbette tereddüt gösterenler, aslında bu kasîdenin iyi anlaşıldığında, A'şâ'nın İslâmiyeti takdir etmiş olduğunun ortaya çıkmasından korktukları için olsa gerektir.